

5 HEURISTIKA (PRACOVNÍ POSTUP, BIBLIOGRAFIE, PŘÍRUČKY, KNIHOVNY)

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola je věnována heuristice jakožto první z klasické trojice etap historikovy práce. Poskytuje základní přehled o nejdůležitějších pomůckách z řad všeobecných encyklopedií, topografických, biografických a rodopisných příruček. Čtenář je seznámen s oborovými bibliografiemi, webovými bibliografickými databázemi a sítí vědeckých knihoven.

CÍLE KAPITOLY

- Definovat klasickou trojici kroků v historikově práci (dle J. G. Droysena)
 - Seznámit se se zásadami historické heuristiky
 - Seznámit se s oborovými bibliografickými databázemi
 - Seznámit se se základními encyklopedickými, topografickými, biografickými a rodopisnými příručkami
 - Zprostředkovat základní informace o nejvýznamnějších vědeckých knihovnách v ČR i zahraničí
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

90 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

heuristika; bibliografie; historická topografie; encyklopedie; biografický a rodopisný slovník; knihovna

Německý historik Johann Gustav Droysen († 1884), s nímž jsme se opakovaně setkávali v předchozích kapitolách, definoval mimo jiné i klasickou trojici kroků v historikově práci:

heuristika – kritika – interpretace

Heuristika, neboli hledání, zahrnuje umění definovat relevantní výzkumnou otázku, nalézt vhodné prameny a literaturu a následně tuto otázku modifikovat tak, aby byla v souladu se stavem pramenné základny. Kritikou je míněno dvojí – jednak prověření pramenů z hlediska pravosti (vnější kritika), jednak zhodnocení pramenů a jejich relevance z hlediska kontextu jejich vzniku, informací o autorovi, adresátech atd. (vnitřní kritika). Následně lze na základě zodpovězení otázek spojených s analýzou zjištěných faktů tyto složit v novou interpretaci dějinné skutečnosti.

Heuristika tedy představuje první etapu historikovy práce, doslovně znamená shromažďování relevantních pramenů a literatury (pramenné, ale i bibliografické rešerše) k danému tématu. Současně je heuristika specifickou naukou o pramenech a místech jejich uložení. Následující řádky budou věnovány první z definovaných poloh heuristiky – tedy se zaměříme na způsob a technické možnosti shromažďování pramenů a literatury k vybranému předmětu studia.

Heuristická příprava by měla respektovat následující trojici zásad:

- **Zjistit, co již bylo publikováno:** Historik by si měl zjistit, jaká je současná úroveň řešení problému z teoretického i metodologického hlediska, aby neopakoval práci, která už byla vykonána.
- **Učinit si představu o názorech jiných odborníků:** Historik by měl prověřit, jaké názory na zvolené téma zastávali jiní historikové, a jaká je dobová, národnostní, sociální, politická nebo např. náboženská podmíněnost těchto názorů.
- **Prostudovat vědecký aparát:** Historik by měl prostudovat vědecký aparát zjištěné publikované literatury a seznámit se tímto způsobem s další literaturou, popř. s vydanými a nevydanými prameny, s nimiž autoři studovaných publikací pracovali. Při specifikaci literatury k danému tématu se pak postupuje vždy od prací obecnějších k pracem speciálním (tematicky úžeji vymezeným), od syntéz k specializovaným monografiím a od literatury novější k literatuře starší.

Při rešerši doposud publikované literatury představují zásadní pomůcku tzv. bibliografie, tedy soupisy publikací sestavené podle přesných, předem stanovených transparentních pravidel. Podle obsahu rozlišujeme bibliografie:

- **Všeobecné** (obsahující informace o publikacích z různých oborů)
- **Speciální** (zaměřené na informace o pracích jen z jednoho oboru)

Bibliografie bývají také vymežovány místem vydání, obvykle podle jednotlivých státních celků, hovoříme tak o tzv. národních bibliografiích. Zpracovávání České národní bibliografie je v gesci Národní knihovny České republiky – bibliografická databáze zahrnuje veškeré publikace vydávané na území státu, včetně výběru článků z časopisů a denního tisku (<https://aleph.nkp.cz>).

Vydávání tradičních tištěných bibliografií (retrospektivních, aktuálních, celostátních, dle nižších územěsprávních celků, oborových apod.), dříve jeden z hlavních úkolů vědeckých knihovnických institucí, bývá aktuálně významně redukováno v souvislosti s postupujícím procesem digitalizace a elektronizace. Zjednodušeně řečeno, původní tištěné bibliografické pomůcky jsou dnes zastoupeny elektronickými, online přístupnými databázemi a webovými aplikacemi, jejichž obsah (téměř bezvýhradně bezplatný) je průběžně doplňován. Pro historické bádání v České republice jsou nejvýznamnější oborové bibliografické databáze Historického ústavu Akademie věd ČR, konkrétně **Bibliografie dějin českých zemí** (<https://biblio.hiu.cas.cz/#/>), která obsahovala k červenci 2024 více než 500 000 záznamů odborné literatury vedených systematicky od roku 1990 (výběrově pak od roku 1945). Bibliografie dějin českých zemí eviduje českou, výběrově ovšem i zahraniční bohemikální produkci, vedle knih a článků obsahuje i recenze a zprávy. V rámci důkladné heuristické přípravy se proto ani dnes badatel zcela nevyhne použití starších tištěných bibliografických děl, zejména centrální Bibliografie české (československé) historie vymezených vždy konkrétními roky. Ovšem i v tomto případě se lze opřít o citovanou online Bibliografii dějin českých zemí, která starší bibliografické ročenky (kontinuálně pro období od roku 1904) registruje (<https://biblio.hiu.cas.cz/pages/bibliograficke-rocenky>).

The screenshot displays the homepage of the 'Bibliografie dějin českých zemí' website. At the top, there is a search bar with the text 'Zadejte hledaný text' and a search icon. Below the search bar, there are social media icons for Facebook and Twitter, and a language selector showing 'Česky' and 'Anglicky'. The main navigation menu includes 'Domů', 'Vyhledávání', 'Konto uživatele', 'Oslíbené', 'Rejstříky', 'Kontakt', 'Kolekce', and 'Média'. The page content is organized into several sections:

- Historická bibliografie od r. 1990 (výběrově od r. 1945):** A search box with the text 'Historická bibliografie od r. 1990 (výběrově od r. 1945)' and a 'Hledat' button. Below it, a description states: 'Databáze Historické bibliografie zachycuje odbornou a vědeckou literaturu obojí historie a příbuzných vědních oborů (archeologie, etnologie, právní věda, lékařská věda, památková péče, historická geografie a kartografie, historická onomastika a toponomastika, historická demografie atd.) od roku 1990 (výběrově od roku 1945)'. A 'Další informace' link is provided.
- České časopisy historický 1696-2012:** A search box with the text 'České časopisy historický 1696-2012' and a 'Hledat' button. Below it, a description states: 'Databáze registruje České časopisy historické zachycuje obsah jednotlivých ročníků tohoto významného vědeckého časopisu od jeho vzniku v roce 1696 do roku 2012 (celkem 110 ročníků)'. A 'Další informace' link is provided.
- Excerptované dokumenty:** A search box with the text 'Excerptované dokumenty' and a 'Hledat' button. Below it, a description states: 'Databáze excerptovaných dokumentů poskytuje přehled o všech časopisech, sbornících a monografiích, jejichž části (studie, články, kapitoly) byly napsány do databáze BDČZ. Zároveň poskytuje přehled o webových stránkách domůcích a zahraničních periodik a jejich obsahu'. A 'Další informace' link is provided.
- Projekt BDČZ – Bibliografie dějin českých zemí:** A section with a logo and text: 'Kontinuální program vytváření, zpracování a vyhodnocování komplexní bibliografické databáze bohemikální literatury. Je pokračováním projektu sborníků (historické) bibliografie nepřetržitě knižního v Českých zemích již od roku 1905.' A 'Další informace' link is provided.
- Jak chovat BDČZ:** A section with the text: 'Prosimе badeatele, aby při hlášení výstupu do RW, které byly dříve na úrovni BDČZ, uváděli infocentrum LINDAT/CLARIAH-CZ (LM202302), do kterého BDČZ náleží.'
- Doporučujeme:** A section with the text: 'Bibliografie české a slovenské historie Historie Souborný katalog'. It features logos for 'Národní archiv', 'AECD', and 'Databáze dějin vědního dne'. Below it, a description states: 'Souborný katalog umožňuje společně prohledávat databáze: Bibliografie dějin českých zemí, Bibliografie dějin Slovenska, Bibliografie českého archivu, Akademická encyklopedie českých dějin, Databáze dějin vědního dne'. A 'Vstup do katalogu' button is provided.
- Aktuality:** A section with the text: '35. zasedání sekce SDRK pro bibliografii. Ve dnech 23. – 24. 4. 2024 se v rámci 35. zasedání sekce SDRK pro bibliografii. Účastníkům byla prezentována umělá inteligence v knihovnictví, aktuální stav Slovniku českých knihovníků, nové webové stránky Společnosti novinky České literární bibliografie a novinky se i budoucnosti Sekce pro bibliografii. Se zpravou o činnosti sekce historické bibliografie Oddělení bibliografických studií a informací (zahrn. BDČZ) vystoupila Věra Hanělová. Součástí doprovodného programu byla prohlídka města a krájské knihovny.' Below the text is a photograph of a modern building.

Obrázek 22: Titulní strana webové aplikace Bibliografie dějin českých zemí

Pro prvotní orientaci ve zvoleném tématu bývá účelné využít potenciálu nejrůznějších encyklopedií, slovníků a příruček. Na následujících řádcích si představíme alespoň nejdůležitější z nich.

5.1 Příručky všeobecné

Riegrův slovník naučný (11 svazků, Praha 1860–1874). Jednalo se o první česky psanou všeobecnou encyklopedii (tvorba a fixace vědecké terminologie v českém jazyce).

Ottův slovník naučný (28 svazků, Praha 1888–1909) a **Ottův slovník naučný nové doby** (neúplný, 6 svazků ve 12 knihách, Praha 1930–1943). Ottův slovník zůstává v českém prostředí i dnes zdaleka nejvýznamnějším, pozdějšími počiny rozsahem ani kvalitou nepřekonaným encyklopedickým dílem.

Z nejnovějších encyklopedických prací zacílených svým obsahem na představení základních pojmů českých dějin pohledem moderní historiografie má nejvyšší ambice **Akademická encyklopedie českých dějin** (prozatím vyšlo 7 svazků registrujících hesla po písmeno „L“, obsah je dostupný online na adrese <https://aecd.kpsys.cz/#/>).

Ze světové produkce odkazujeme alespoň na trojici klasických encyklopedií

Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers (vznikala pod vedením Denise Diderota, 35 svazků, Paris 1751–1780). Jedná se o jednu z nejstarších a nejvýznamnějších moderních encyklopedií, měla zachytit tehdejší poznatky ze všech oborů; dostupné online.

Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste (167 svazků, Leipzig 1818–1889); dostupné online.

Encyklopedia Britannica je nejrozsáhlejší současnou všeobecnou encyklopedií, vznikla ve Skotsku (1768–1820), dodnes je průběžně aktualizována, existují tři řady dle rozsahu a hloubky hesel (Propaedia, Micropedia, Macropedia), u humanitních oborů dominuje angloamerická perspektiva, od 2012 vychází jen elektronicky.

Mimořádné popularitě se dnes těší otevřená encyklopedie **Wikipedia** (<https://www.wikipedia.org/>). Jejím problémem je ovšem kvalitativní nevyváženost hesel a to i v komparaci jejích jednotlivých národních jazykových mutací. Např. česká Wikipedie nesnese, přinejmenším pokud jde o obor historie, srovnání s Wikipedií anglickou či německou. Současně je třeba mít na paměti, že obsah Wikipedie roste poměrně živelně a tvůrcem hesel se může stát prakticky kdokoli, přičemž vědecká redakce hesel (a tím i kvalitativní zpětná vazba) de facto neexistuje. Tím se Wikipedie liší od „klasických“ encyklopedií, pro něž je charakteristická odborná oborová kontrola s recenzním řízením a fakt, že jednotlivá hesla zpracovávají zainteresovaní odborníci.

5.2 Příručky biografické

Encyklopedická díla obsahující biogramy (životopisy) vybraných osobností. V úvodu je vždy specifikován záměr autorů (redaktorů) se stanovením přehledných kritérií, kdo a proč byl, resp. nebyl do příručky zařazen. To je důležité nejen pro samotný vznik příručky, ale také pro obec uživatelů (aby zvolili správnou příručku). Biografické encyklopedie bývají koncipovány dle různých hledisek – vedle standardního hlediska teritoriálního a chronologického přichází v úvahu např. hledisko profesní apod. Odkazy na následujících řádcích jsou opět pouhým výběrem nejdůležitějších biografických příruček, sestaveným se zřetelem k českým dějinám.

Československý biografický slovník (1992, red. Josef Tomeš a Alena Léblová).

Biografický slovník českých zemí. Heslář (Praha 1997–2000).

Biografický slovník XX. století (1999, red. Josef Tomeš).

Biografický slovník českých zemí (vychází od roku 2000, aktuálně pod redakcí Zdeňka Doskočila, Lenky Křížové, Jiřího Martínka a Martina Kučery), nejambicióznější český projekt, prozatím bylo vydáno 25 sešitů (po „Hol“), vychází pod záštitou Historického ústavu Akademie věd České republiky.

Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Ländern (München, vychází od roku 1974), sérii vydává Collegium Carolinum, jedná se o jedinou zahraniční biografickou příručku věnovanou pouze českým dějinám.

Mährens Männer der Gegenwart (Brünn 1885–1892, 1912).

Biografický slovník Slezska a severní Moravy (Ostrava, stará a nová řada po 12 svazcích, navazují nepravidelně vydávaná supplementa, redaktorem série byl zesnulý Milan Myška, aktuálně řadu supplement redakčně dozoruje Lumír Dokoupil).

Pro české dějiny mají ovšem nezastupitelnou úlohu i rozsáhlá biografická díla, v nichž jsou české země pojednány v kontextu širěji definovaného prostoru habsburské monarchie či Svaté říše římské:

Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich (Wien 1856–1891, čítá celkem 60 svazků, jednalo se o životní dílo lexikografa Constantina von Wurzbach); dostupný online, obsahuje biogramy více jak 24.000 osobností z let 1750–1850.

Neue österreichische Biographie 1815–1918 (Wien 1923–1982, měla ideově navazovat na Wurzbachův počín), od desátého svazku nesla název **Grosse Österreicher**.

Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950 (ÖBL, rovněž převzal úkol pokračovat v klasickém Wurzbachově díle, Wien, od roku 1957).

Monumentální **Allgemeine deutsche Biographie** (ADB, München a Leipzig 1875–1912), resp. její pokračovatelka **Neue deutsche Biographie** (NDB). Specializovaná webová aplikace **Biographie-Portal** (<https://www.biographie-portal.eu/Biographien/Hauptseite>) propojuje všechny tři nejrozsáhlejší německojazyčné (německé a rakouské) biografické encyklopedie, tedy ADB, NDB i ÖBL.

Obrázek 23: Titulní strany vybraných biografických encyklopedií

5.3 Příručky topografické (místopisné)

V rámci historického výzkumu se nejčastěji jedná o nalezení neznámého toponyma (zeměpisného vlastního jména) nebo souvisejících informací o něm. Zpravidla se tím míní samotná identifikace lokalit, s nimiž se historik setkává v pramenech a jejichž název bývá zkomolený, zastaralý (historický) či např. zapsaný v jiné než dnes platné (jazykově české) úřední variantě. Nesnadné bývá ztotožnění historických lokalit zejména u malých či v průběhu času zaniklých obcí a míst.

Ortslexikon der böhmischen Länder (München 1995) – ke každému toponymu jsou zde uvedeny všechny varianty názvů z minulosti.

Historický lexikon obcí České republiky 1869–2011; podává abecední přehled obcí a jejich částí (vydává Český statistický úřad). Dílo je přístupné online: <https://csu.gov.cz/produkty/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015>.

Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (sestavil Karel Kuča, celkem 8 svazků, Praha 1996–2011). U každé lokality jsou sumarizovány údaje o první historické zmínce, o proměnách názvů, počtu a národnostního složení obyvatel, historických privilegiích, významných stavbách atd.), nechybí ani historicko-urbanistický vývoj lokalit.

5.3.1 TOPOGRAFICKÉ PŘÍRUČKY PRO ČECHY

Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny (Antonín Profous, 5 svazků, Praha 1947–1960).

Topographie des Königreichs Böhmen (Jaroslav Schaller, 16 svazků, Prag a Wien 1785–1790).

Popis království českého (sepsal František Palacký, Praha 1848).

Encyklopedie českých vesnic: vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní hodnotná vesnická sídla v Čechách (Jan Pešta, celkem 5 svazků, Praha 2003–2011).

5.3.2 TOPOGRAFICKÉ PŘÍRUČKY PRO MORAVU A SLEZSKO

Historický místopis země Moravskoslezské (sepsal Ladislav Hosák, Praha 1938).

Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (Ostrava a Olomouc, inicioval Ladislav Hosák, vyšlo celkem 16 svazků řazených podle okresů).

Vlastivěda moravská (Brno, 1887–1948, na původní záměr navazují nové řady). Jedná se o lbřímí dílo, jež svým charakterem a rozvržením přirozeně přesahuje úžeji vymezený prostor historické topografie. Kvalitativní úroveň jednotlivých svazků je kolísavá, obecně však obsahují množství cenných informací.

Místní jména na Moravě a ve Slezsku (2 svazky, Praha 1970–1980, Ladislav Hosák a Rudolf Šrámek).

Historická topografie země Opavské (Vincenc Prasek, Opava 1889).

Słownik nazw miejscowych Dolnego Śląska (Opole 1995, Monika Choroś, Łucja Jarczak), resp. na něj navazující **Słownik nazw miejscowych Górnego Śląska** (Opole a Kluczbork 1997, Monika Choroś, Łucja Jarczak, Stanisława Sochacka); jde se o německo-polský konkordanční slovník názvů slezských lokalit.

Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert (autorem Gregor Wolny, 6 svazků, Brünn 1835–1842).

Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften (Gregor Wolny, 2 oddíly, 10 svazků, Brünn 1855–1866).

Topographie vom Markgrathum Mähren (Franz Josef Schwoy, 3 svazky, Wien 1793–1794).

5.4 Příručky rodopisné (genealogické)

Nabízejí základní informace z oblasti převahou šlechtického, ale např. též měšťanského rodopisu (obvykle se zaměřením na nobilitované rodiny). Pro oblast historické Moravy a Slezska, kterou studium na Slezské univerzitě v Opavě obecně akcentuje nejvíce, si stěžejní význam podržela zásadní genealogická díla Josefa Pilnáčka († 1952): **Rody starého Slezska** (5 svazků, nejúplnější edice Brno 1991–1998), resp. **Staromoravští rodové** (naposled v reedici Brno 2011).

Mimořádné množství rodopisných údajů (tentokrát primárně pro Čechy) lze načerpat z monumentálního díla Augusta Sedláčka († 1926) **Hrady, zámky a tvrze Království českého** (15 svazků, Praha 1882–1927). Online (<https://www.augustsedlacek.cz/>) je dnes badatelům dostupná rovněž obsáhlá **kartotéka** s genealogickými a topografickými záznamy z Čech a Moravy, kterou si A. Sedláček vytvářel v průběhu svého života. Jedná se o unikátní celek, který obsahuje cca 450.000 kartotéčních lístků seřazených podle rodových jmen šlechty a názvů lokalit.

Množství rodopisných hesel je obsaženo rovněž ve výše zmiňovaných encyklopediích a biografických slovnících. Pro Ottův slovník naučný sepsal řadu rodopisných čtrů např. August Sedláček, podrobné genealogické studie vtělil do jednotlivých svazků Biografického slovníku Slezska a severní Moravy nedávno zesnulý archivář Jirí Stibor († 2020).

5.5 Knihovny (základní institucionální přehled)

Knihovny jsou institucemi, jejichž posláním je uchovávat a zpřístupňovat literaturu, odbornou (bez ohledu na oblast lidského myšlení) i beletrii či např. publicistiku. Existovaly již ve starověku, mezi nejproslulejší se počítaly knihovny v asyrském Ninive, maloasijském městě Pergamon a egyptské Alexandrii. Ostatně samotný pojem „bibliotéka“ je složeninou řeckých slov biblios (kniha) a téké (police). Ve středověku se bylo možno setkat především s knihovnami klášterů a později univerzit, zprávy jsou však rovněž o knihovnách soukromých, patřících šlechtickým rodům nebo učencům. Významným impulsem pro šíření knih a vznik skutečného knižního trhu se stal v polovině 15. století vynález knihtisku. Až do 18. století však platilo, že přístup ke knihám byl v podstatě omezen na poměrně úzkou vrstvu vzdělanců. S požadavkem na zřizování knihoven coby veřejných institucí placených státem, které by umožnily studovat a půjčovat knihy nejširší obci čtenářů, přišli v rámci boje proti analfabetismu teprve osvícenští intelektuálové.

V roce 1777 byla oficiálně otevřena *Veřejná c.k. univerzitní knihovna* v pražském Klementinu, která zahrnovala knihovnu Karolina, jezuitskou knihovnu v Klementinu a knihovnu hrabat Kinských, darovanou Františkem hrabětem Kinským. V roce 1782 bylo zavedeno právo povinného výtisku od pražských knihtiskařů a od roku 1807 i z celých Čech. O vznik tohoto systému se zasadil zejména správce klementinské knihovny, premonstrát Karel Rafael Ungar († 1807), který také prosadil, aby byla zřízena tzv. *Bibliotheca nationalis* (ovšem ve smyslu zemského patriotismu), kde byla soustředěna veškerá česky psaná

produkce. Tradice povinného výtisku přetrvává dodnes. Po vzniku Československé republiky byla knihovna postátněna a její součástí se stal bibliografický ústav. V roce 1958 byla sloučena s dalšími pražskými knihovnami pod názvem *Státní knihovna ČSR* a od roku 1990 nese název **Národní knihovna**.

Obrázek 24: Barokní sál knihovny v pražském Klementinu

Roku 1775 byla zřízena *Univerzitní knihovna v Olomouci* (základ knihovního fondu tvořila knihovna olomoucké jezuitské koleje), která získala fondy rušených jezuitských knihoven na Moravě a záhy i knihovny dalších rušených klášterů. Od roku 1807 disponovala právem povinného výtisku knih vydávaných na Moravě. Dnes nese název **Vědecká knihovna v Olomouci**.

V roce 1899 vznikla *Zemská knihovna moravská* v Brně, jádro v ní deponovaných knihovních fondů tvořila knihovna Moravsko-slezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy a také knihovna Františkova (dnes Moravského zemského) muzea. Po založení Masarykovy univerzity v roce 1919 převzala i funkci univerzitní knihovny. V 50. letech 20. století s ní byla sloučena Státní pedagogická knihovna a Státní technická knihovna. Dnes nese instituce název **Moravská zemská knihovna**.

V průběhu 50. let 20. století byly zakládány vědecké knihovny se sídly v centrech tehdejších krajů (tzv. *Státní studijní knihovny*). Jejich nástupkyněmi jsou dnes:

- Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě
- Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje
- Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

- Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích
- Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem
- Krajská vědecká knihovna Liberec

Mezi nejvýznamnější knihovny v České republice se pak řadí ještě **Národní technická knihovna v Praze, Knihovna Historického ústavu Akademie věd ČR a Knihovna Národního muzea v Praze**. Ze zahraničních knihoven jmenujme alespoň ty nejvýznamnější (s postavením zpravidla analogickým české Národní knihovně):

Library of Congress, Washington (Spojené státy americké). Největší knihovna na světě co do objemu knih, založena byla z daru Thomase Jeffersona roku 1800.

British Library, London (Velká Británie). Největší knihovna na světě co do objemu médií. Vznikla až roku 1973, jsou v ní ovšem uloženy bohaté fondy Knihovny Britského muzea založené roku 1753.

Österreichische Nationalbibliothek, Wien (Rakousko). Vzhledem k mnohaleté společné historii (a ruku v ruce s tím i povaze fondů) má specifický význam pro českou historiografii. Základy byly položeny již ve 14. století (*Dvorská knihovna*), součástí knihovny jsou dnes knihovny habsburských vládařů a jejich příbuzných či významných aristokratů (např. Evžena Savojského), od poloviny 18. století byla zpřístupněna vědeckému bádání.

Deutsche Nationalbibliothek, Leipzig a Frankfurt am Main (Německo). Dvojí sídlo knihovny je důsledkem vývoje po druhé světové válce. Tradiční v Lipsku (*Deutsche Bücherei*), vlivem politické roztržitosti Německa však dlouho nebyla jediná (existovaly různé zemské knihovny).

Bibliothèque nationale de France, Paris (Francie). Vznikla již ve 14. století, od 16. století zpřístupňovala své fondy. Za francouzské revoluce byla významně obohacena o konfiskované šlechtické knihovny.

Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, Petrohrad (Rusko). Knihovna byla založena Kateřinou Velikou roku 1795 (carevna pro ni zakoupila Voltairovu a Diderotovu knihovnu). Dále do ní byly vtěleny např. fondy zabavené Biblioteky Zaľuskich ve Varšavě. Největší ruskou knihovnou je dnes ovšem **Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka** se sídlem v Moskvě (založena byla roku 1861).

Pro výzkum českých dějin má zvláštní význam **Biblioteka Uniwersytecka we Wroclawiu**, jejíž nejstarší fondy pocházejí z dvou univerzit – místní vratislavské Leopoldiny a Viadriny z Frankfurtu nad Odrou (sloučeny roku 1811). Uchovává rozsáhlou sbírku rukopisů a starých tisků k českým (slezským) dějinám.

Mezi nejvýznamnější středoevropské knihovní instituce náleží rovněž **Bayerische Staatsbibliothek**, München (Německo).

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Jaká je klasická trojice kroků v historikově práci, kterou definoval již Johann Gustav Droysen?
2. Kdy byla otevřena Veřejná c.k. univerzitní knihovna v pražském Klementinu, předchůdce dnešní české Národní knihovny?
3. Co jsou to bibliografie?
4. Kterou z českých všeobecných encyklopedií lze označit za nejvýznamnější?
5. Kdo byl autorem knihy Historický místopis země Moravskoslezské, dodnes nejdůležitější historicko-topografické příručky pro Moravu a (české) Slezsko?

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Definuj pojem heuristika jakožto první z etap historikovy práce.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola byla věnována heuristice jakožto první z klasické trojice etap historikovy práce, tedy shromažďování relevantních pramenů a literatury (pramenným, především však bibliografickým rešerším) k danému tématu. Dále poskytuje základní přehled o nejdůležitějších pomůckách z řad všeobecných encyklopedií (českých i zahraničních), topografických (místopisných), biografických a rodopisných příruček. Čtenář byl seznámen s tištěnými oborovými bibliografiemi a webovými bibliografickými databázemi, dostalo se mu ovšem i základního přehledu o síti vědeckých knihoven a jejich vývoji v minulosti.

ODPOVĚDI

1. Klasická trojice kroků v historikově práci definovaná J. G. Droysenem je heuristika – kritika – interpretace.
2. Veřejná c.k. univerzitní knihovna byla otevřena roku 1777.

3. Bibliografie jsou soupisy publikací sestavené podle přesných, předem sdefinovaných pravidel.
4. Zdaleka nejvýznamnější českou všeobecnou encyklopedií zůstává i po sto letech Ottův slovník naučný.
5. Autorem knihy Historický místopis země Moravskoslezské byl Ladislav Hosák.

DALŠÍ ZDROJE

- Borovský, Tomáš – Dvořák, Tomáš a kol.: *Úvod do studia dějepisu. Díl 1 a 2*, Brno: Masarykova univerzita 2014.
- Cejpek, Jiří a kol.: *Dějiny knihoven a knihovnictví*, Praha: Karolinum 2002.
- Droysen, Johann Gustav: *Grundriss der Historik*, Leipzig: Veit 1882.
- *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, edd. kolektivy pod vedením Ladislava Hosáka a Josefa Bartoše, Olomouc – Ostrava 1966–2011.
- Hlaváček, Ivan: *Studie k dějinám knihoven v českém státě v době předhusitské I. Knihovna kláštera třeboňského v rámci knihoven českých augustiniánských klášterů*, Sborník historický 12, 1964, s. 5–52.
- Hlaváček, Ivan: *Studie k dějinám knihoven v českém státě v době předhusitské II. Některé knihovny soukromé*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 6, 1965, č. 2, s. 47–87.
- Horčáková, Václava: *Bibliografie dějin Českých zemí*, In: České oborové bibliografie. Sborník z interdisciplinárního semináře, ed. Markéta Ř. Holanová, Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR 2017, s. 47–57.
- Horský, Jan: *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha: Argo 2009.
- Hosák, Ladislav – Šrámek, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku 1–2*, Praha: Academia 1970–1980.
- Hosák, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha: Společnosti přátel starožitností čsl. 1938.
- Choroś, Monika – Jarczak, Łucja – Sochacka, Stanisława: *Słownik nazw miejscowych Górnego Śląska*, Opole – Kluczbork: Wydawnictwo Instytut Śląski 1997.
- Choroś, Monika – Jarczak, Łucja: *Słownik nazw miejscowych Dolnego Śląska*, Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski 1995.
- Jindra, Zdeněk: *Základy historické heuristiky. Úvod do studia dějepisu II*, Praha: Univerzita Karlova 1982.
- Kubíček, Jaromír: *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*, Brno: Moravská zemská knihovna 2019.

- Palacký, František: *Popis Království českého čili Podrobné poznamenání všech dosavadních krajůw, panství, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České*, Praha: J.G. Kalve 1848.
 - Pešta, Jan: *Encyklopedie českých vesnic. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách 1-5*, Praha: Libri 2003–2011.
 - Pilnáček, Josef: *Rody starého Slezska 1-5*, Brno: Moravský zemský archiv 1991–1998.
 - Pilnáček, Josef: *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930.
 - Prasek, Vincenc: *Historická topografie země Opavské*, Opava: Nákladem jubilejního fondu na vydávání Vlastivědy Slezské 1889.
 - Profous, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny 1–4*, Praha: vícero vydavatelů 1947–1957.
 - Sedláček, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého 1–15*, Praha: František Šimáček 1882–1927.
 - Schaller, Jaroslaus: *Topographie des Königreichs Böhmen 1–16*, Prag – Wien: vícero vydavatelů 1785–1790.
 - Schwoy, Franz Josef: *Topographie vom Markgrafthum Mähren 1–3*, Wien 1793–1794.
 - Smyčka, Václav: *Dějiny zachycené v síti. Odsun/vyhnání v hypertextu Wikipedia*, Dějiny – teorie – kritika 11, 2014, č. 1, s. 93–107.
 - Stellner, František a kol.: *Úvod do studia historie*, Praha: Karolinum 2023.
 - Svoboda, Jan – Šmilauer, Vladimír: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny 5. Dodatky k dílu Antonína Profouse*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1960.
 - Šanderová, Jadwiga: *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách. Několik zásad pro začátečníky*, Praha: Slon 2007.
 - Šimáček, Otto: *Dějiny bibliografie (problematika)*, Česká bibliografie 10, 1973, s. 145–206.
 - Šindelář, Karel: *Dějiny knihoven v českých zemích do roku 1918*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1989.
 - Tobolka, Zdeněk Václav: *Národní a universitní knihovna v Praze, její vznik a vývoj I. Počátky knihovny až do r. 1777*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1959.
 - Wolny, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert 1–6*, Brünn 1835–1842.
 - Wolny, Gregor: *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften 1–2*, Brünn 1855–1866.
-